

УДК 94(477.82):351«17/18»
DOI <https://doi.org/10.35433/history.112046>

Шевчук Андрій,

доктор історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

shevchuk.istor@gmail.com

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2231013>

Scopus: 57920353200

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9023-5214>

Маркевич Оксана,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

oksanamarkevich@ukr.net

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2939321>

Scopus: 57920007500

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0457-8697>

ХОРУНЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1797–1832): ТРАДИЦІЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В ІМПЕРСЬКИХ ПРАКТИКАХ АДМІНІСТРУВАННЯ

Анотація

Метою статті є аналіз причин збереження російською владою елементів польських адміністративних структур (на прикладі інституту хорунжого) як перехідного варіанту «вписування» новонабутих територій до загальноімперського контексту.

Методологія. Загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення) застосовувались для збору інформації та її аналізу. Метод порівняння сприяв співставленню повноважень хорунжих у Речі Посполитій та Російській імперії.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше на основі архівних матеріалів було проаналізовано діяльність хорунжих, а також зроблено

висновки про їх місце в системі місцевого управління. Доведено, що ця посада, хоч і мала зв'язок з управлінською традицією Речі Посполитої, але у Російській імперії набувала іншого змісту і характеру повноважень. Зроблено аналіз персонального складу хорунжих, підраховано тривалість перебування на службі та можливості кар'єрного зростання.

Висновки. *Хорунжі, поновлені у Волинській губернії за управління Павла I, виконували важливі та різноманітні завдання, що регулювалось спеціальними пропозиціями військових губернаторів. В такий спосіб влада підсилила місцеве управління, через виконання державних завдань намагалася інтегрувати шляхту. Відсутність жалування спричинили часту зміну хорунжих, які використовували цю посаду як можливість подальшого кар'єрного зростання. Функціонування інституту хорунжих свідчило про лояльність частини еліти до імперії та готовності служити їй, що серед інших аспектів також стало причиною ліквідації відновлених верховною владою інституцій.*

Ключові слова: *хорунжий, Російська імперія, Волинська губернія, кадровий склад, лояльність, локальна еліта, імперська політика.*

Постановка проблеми. Друга половина XVIII ст. стала визначальною для Російської імперії. Швидке територіальне зростання, передусім за рахунок захоплення територій Речі Посполитої та південноукраїнських теренів, поставило перед верховною владою складне завдання швидкої інтеграції набутих земель до імперського владного простору. Найскладнішим видавалася справа з норовливою польською шляхтою, яка мала вплив на адміністративні та судові органи й звикла самостійно вирішувати свої проблеми, не потребуючи втручання з боку владних структур. Натомість, Катерина II, конструюючи поліцейську державу, потребувала контролю за всіма сферами суспільного життя. Після другого та третього поділів Речі Посполитої імператриця взяла курс на запровадження на приєднаних територіях імперських структур згідно «Учреждений для управления губерний Всероссийской империи» 1775 р. Місцевій еліті запропонували взяти участь у формуванні адміністративних та судових органів, що порівняно з річпосполитською традицією було кроком назад, передусім через встановлення всеосяжного контролю за діяльністю виборних посадовців. Натомість політика Павла I й Олександра I була на порядок гнучкіша і спрямована на утвердження імперської влади у західних губерніях.

У межах імперської політики пошуку компромісів з локальною елітою відновлювалися не лише певні елементи судової влади, яка зовні нагадувала «старі часи», але й окремі адміністративні посади з «річпосполитським корінням»: повітові та губернські маршали, хорунжі. Саме на них покладалася функція ретрансляторів імперських вимог до шляхетської корпорації, заспокоюючи, за потреби, непокірну шляхту. А втім, ким насправді був хорунжий: реліктом старої епохи зі збереженими повноваженнями, чи виборним посадовцем, якого прагнули умонтувати до імперської системи управління? Хто обіймав посади і чим вони займалися? На ці запитання спробуємо відповісти у запропонованому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Передусім зауважимо, що існування інституту повітових хорунжих в Російській імперії не знайшло жодних рефлексій у середовищі вітчизняних та зарубіжних істориків. Причина цього полягає у «дріб'язковості» посади, її незрозумілому статусі та, головне, відсутності окремих архівних фондів. Не збереглося діловодних документів та й, очевидно, що їх й не було, враховуючи відсутність окремої канцелярії. Тому інформація про посадовців епізодично відклалася у фондах волинського губернатора, губернського правління та судових установ. Проте приступати до аналізу літератури з цього питання неможливо без аналізу імперської політики в регіоні. Російська імперія, щоб досягти інтеграції захоплених земель, вибудовувала гнучку політику, яка залежала від імператора, а також лояльності локальних еліт. Захоплення Правобережжя України, яке у освітньому, економічному та політичному відношеннях було розвиненішим за внутрішні регіони імперії, змушувало застосовувати гнучкі управлінські механізми. Але влада залишала за собою право ліквідувати всі територіальні відмінності у разі спротиву або повної інтеграції території. Доцільність таких заходів викликала дискусію, яка розгорнулася серед дорадянських істориків. Професор Петербурзького політехнічного інституту Б. Нольде, описуючи суть реформ Павла I, зокрема відновлення сеймиків і польських посад водночас вказував, що це не було «відродження» попереднього устрою, оскільки назви були шляхетськими, а вибори відбувались за імперським законодавством, встановлювалася строковість виборної служби, а також нагляд губернатора за їх складом, остаточним схваленням на

посадах тощо – чого не було за Речі Посполитої (Нольде, 1911, с. 430). Професор державного права Імператорського університету Св. Володимира О. Романович-Славатинський зазначив, що «відновлені» посади у Речі Посполитої мали виключно військове значення: «...хорунжі – збирали знамена і приводили їх маршалу». Автор не розумів потреби у їх обранні знову, зокрема в Малоросії, вказуючи, що це було обумовлено втручанням князя О. Безбородька, який лобював нововведення. На думку дослідника, уламки катерининських «Учреждений...», спільно з реставрованими і придуманими порядками, спричинили великі негаразди в управлінні західних губерній (Романович-Славатинский, 1870, с. 479). Дорадянські дослідники, вивчаючи польські органи влади, не аналізували повноважень хорунжих (Бальцер, 1908; Кутшеба, 1907).

Питання дослідження імперської політики в західних губерніях Російської держави активно досліджується сучасними істориками. Серед великого числа праць зупинимося на найбільш знакових. М. Долбілов вказує на строкатість імперії, що вимагало використання в управлінні різних підходів, заради узгодження інтересів місцевого населення з державними вимогами (Долбілов, 2010, с. 18). Л. Горизонтов звертає увагу на провал політики, кінцевою метою якої були інтеграція колишніх земель Речі Посполитої до імперського організму та перетворення поляків на вірнопідданих правлячої династії. Заради збереження лояльності влада готова була йти на серйозні поступки (Горизонтов, 1999, с. 8). А. Каппелер наголошує на важливості пошуку для верховної влади *modus vivendi* з елітами, разом з цим зазначаючи, що польська шляхта, будучи політичною нацією, не бажала миритися зі втратою незалежності (Каппелер, 2005, с. 67).

Сучасна українська дослідниця В. Шандра однією з перших звернула увагу на заходи Павла І, які розглядала як проєкт, що мав на меті залучити місцеві еліти до державного управління, як способу формування імперської лояльності. При цьому реформи не зачіпали адміністративно-фінансові установи, не було відмінено податкову реформу та рекрутський набір (Шандра, 2009, с. 191-204). Така думка набула подальшого розвитку у монографії В. Шандри та О. Аркуши «Україна в ХІХ столітті: людність та імперії». У праці висвітлюється політика Російської та Австрійської імперій на захоплених територіях, в тому числі можливості польських еліт

брати участь в управлінні краєм. Дослідниці вказують на відмінності у ставленні до місцевих привілейованих станів. У Австрійській імперії ще 1772 р. було видано цісарський патент, яким заборонялося використовувати титули, що випливали з виконання функцій в органах державної влади Речі Посполитої, як-от староста, каштелян тощо (Шандра, Аркуша, 2022, с. 135, 140). Тоді як Павло I відновив назви посад маршал, хорунжий та ін., що мало не так управлінське, як політичне значення.

Д. Бовуа одним з перших здійснив спробу встановити місце хорунжих у системі місцевої влади, наголосивши, що той виконував обов'язки заступника предводителя дворянства і перебував у VII класі «Табелю про ранги» (Бовуа, 2007, с. 153). Польський дослідник Тадеуш Епштейн, дискутуючи з Д. Бовуа з приводу становища польської шляхти на захоплених територіях, погодився з визначенням, що хорунжі були заступниками повітових маршалів (Epsztein, 2008, s. 86). При цьому жоден з дослідників не проаналізував їхніх повноважень, не охарактеризував персонального складу, не визначив місця, яке займала дана інституція у системі імперської влади.

Метою статті є аналіз причин збереження російською владою елементів польських адміністративних структур (на прикладі інституту хорунжого) як перехідного варіанту «вписування» новонабутих територій до загальноімперського контексту. Виходячи з мети, необхідно визначити, чи відновлювались їхні повноваження від часів Речі Посполитої, чи влада наділила новим обсягом, з'ясувати які вимоги висувалися до кандидатів на цю посаду й охарактеризувати особливості практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сходження на престол Павла I вселило надії польської шляхти на можливе покращення їхнього становища. Були помилувані учасники повстання Т. Костюшка, зроблені кроки у налагодженні взаємовідносин з елітами захоплених земель, що оформилось у наданні західним губерніям «особливих прав і привілеїв». Указом від 6 лютого 1797 р. у повітах цих губерній замість предводителя дворянства обирався маршал, а також по одному хорунжому. Додаткових вказівок щодо їх правого статусу цим законом не встановлювалося (Повне зібрання законів Російської імперії (ПЗЗ РІ), 1830, Т. 24, с. 319). Якщо з посадою маршала все було більш-менш зрозуміло, і він по суті виконував функції

повітового предводителя дворянства, згідно «Учреждений...» 1775 р. та Жалуваної грамоти дворянству 1785 р., то до хорунжих виникало ряд питань: які обов'язки вони мали виконувати? чи повертався попередній річпосполитський статус чи набувався новий? На ці питання імперське законодавство не давало відповіді, що зумовило необхідність розглянути повноваження хорунжих у Речі Посполитій.

Інститут хорунжого (польською *chorążych*, що дослівно означає особу, яка носила прапор, знамена) у Речі Посполитій остаточно оформився конституцією 1611 р., яка визначала таку ієрархію повітових посад: підкоморій, староста, *хорунжий* (*курс. – автори*), земський суддя, стольник, чашник, підсудок, підстолій, підчаший, ловчий, війський, писар і мечник. При цьому підвищення з однієї посади на іншу відбувалося відповідно до цієї ієрархії (Бардах, Леснодорский, Пиетрчак, 1980, с. 218). І. Ворончук на перше місце у переліку повітових земських титулярних урядів ставить каштеляна та маршалка (Ворончук, 2011, с. 236-237), проте це аж ніяк не понижує місця хорунжого. Настільки високий статус, а йому поступався навіть земський суддя, пояснювався функціями хорунжого. Регламентовані арт. 6 розд. 2 III Литовського статуту, вони полягали в організації війська під час посполитого рушення, при цьому на урядника додатково покладалася функція контролю за шляхтою, яка уникала участі в поході. Фактично хорунжий виконував поліцейські функції, адже зібране військо він повинен був передати каштеляну або маршалку. В арт. 5 законодавець висуває, окрім традиційного для земських посад цензу осілості, кваліфікаційні вимоги до претендентів: чесність, розторопність, гідну поведінку і матеріальну забезпеченість (наявність «доброї» зброї та коня). Кандидатуру обирала шляхта повіту і пропонувала її правителю, який схвалював претендента на посаді, де той перебував безстроково із заборонаю заміни під загрозою втрати посади (Ківалов, Музиченко, Паньков, 2004, с. 72). Окремо на хорунжого покладалася поліцейська функція контролю за порядком під час збору війська, надаючи йому можливості стягнення збитків у випадку мародерства та доставляючи обвинуваченого у вбивстві до гетьманського суду (Ківалов, Музиченко, Паньков, 2004, с. 73).

У нових політичних імперських реаліях хорунжий не міг виконувати вищезазначених функцій. Формування війська

відбувалося шляхом рекрутського набору, про що видавався імператорський указ. Відбування рекрутської повинності належало до тих сфер, за яку відповідав губернатор. Останній і очолював спеціальну управлінську структуру в системі місцевої адміністрації – рекрутське присутствіє, яке здійснювало рекрутський набір. Для прикладу, згідно правил набору, територія Волинської губернії для зручності була поділена на три частини. Першу, що складалась з повітів Житомирського, Кременецького, Дубенського та Луцького, було ввірено особисто губернатору; другу – з Заславського, Старокостянтинівського, Острозького і Новоград-Волинського – віце-губернатору, а третю – у складі повітів Володимир-Волинського, Рівненського, Ковельського та Овруцького – губернському маршалу (Державний архів Волинської області, ф. 486, оп. 1, спр. 4, арк. 324-325). Хорунжих до організації набору не залучали, як і до виконання поліцейських функцій. У містах цю роль виконували городничі, яких призначали з числа колишніх військових, а у повіті – земські справники, призначення/обрання яких варіювалося залежно від політичної ситуації (Шевчук А., Маркевич О., 2022, с. 20). Таким чином, ставало зрозумілим, що обрання хорунжих вимагало додаткового регулювання, що було доручено військовим губернаторам. Ці сановники, наділені найширшими повноваженнями, мали можливість пропонувати владі шляхи вирішення цього питання. У своїх пропозиціях до Сенату, схвалених імператором 1 листопада 1800 р., військовий губернатор, управляючий Мінською, Волинською й Подільською губерніями, генерал І. Гудович вказав, що хорунжих як штатних чиновників у повітах не було. У колишній Речі Посполитій їх обирали лише у військовий час для збирання посполитого рушення (*pospolite ruszenie*). Водночас сановник не пропонував ліквідувати цю посаду, а лише унормувати процедуру виборів кожні три роки з остаточним схваленням кандидатів верховною владою (Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 15, арк. 88-88зв.; ПЗЗ РІ, 1830, Т. 26, с. 367-370). Чому влада не ліквідувала посаду хорунжого, з'ясувавши її попередній статус та зіткнувшись з неможливістю привести у відповідність до загальної імперської системи? Насправді причин цьому є декілька і всі вони вказують на пряму вигоду держави.

Д. Бовуа наводить приклади звернень шляхти до верховної влади, де поляки вказували попередні титули, з властивим їм гонором йменувалися хорунжими, ротмістрами, старостами тощо. Їх збереження тишило шляхетське честолюбство. Під час призначення подільським губернським маршалом Каетана Пешинського, обіймання ним посади хорунжого Летичівського повіту 1797 р., було одним з аргументів для губернатора схвалити його кандидатуру на цю посаду (Бовуа, 2007, с. 155, 160).

Кожна держава намагається створити ефективний бюрократичний апарат, який би дешево обходився скарбниці. Посада хорунжого і маршала не оплачувалась (на відсутності жалування посадовців у судах першої інстанції та засідателів губернських головних судів звертає увагу А. Шевчук, уважаючи, що за допомогою цього фактору та повного контролю за діяльністю судів, верховна влада прагнула змусити шляхту відмовитися від участі у виборах і політичному житті, з наступною заміною місцевої еліти на призначуваних чиновників (Шевчук, 2021). На думку С. Величенка, в Російській імперії відчувалась гостра «недоукомплектованість» місцевих установ, порівняно з іншими європейськими країнами, а відтак імперія, на думку історика, була «недоуправляема» (Величенко, 2005, с. 83-114). Допомогти у вирішенні цієї проблеми могла інституція хорунжого. Влада також сподівалась, що задовольнивши політичні амбіції шляхти, надавши можливість обиратися на посади, вона менше думатиме про спротив, швидше інтегрується у нову політичну дійсність. Таким чином, верховна влада навіть не розглядала можливість ліквідувати посаду, яка допоки задовольняла всіх. Місцеві адміністратори менше переймалась відсутністю у законодавстві правового статусу цієї посади, натомість всі зусилля спрямовувались на регулювання проведення виборів. У випадку заняття посади безземельною чи малоземельною шляхтою, сам інститут влади був би знецінений в очах тогочасного суспільства. Необхідно було створити умови, при яких посади обіймало б виключно заможне шляхетство, яке б розглядало свою безоплатну діяльність у контексті збереження впливу в регіоні. Підтвердженням цього служить прийняття ряду спеціальних нормативно-правових актів, які регулювали проведення виборів у приєднаних губерніях.

Організація виборів в українських правобережних губерніях неодноразово зазнавала змін, ініціаторами яких були військові та цивільні губернатори. Одним з перших став указ від 6 лютого 1797 р., який регламентував у західних губерніях порядок шляхетських зібрань (Бортніков В., Бортніков А., 2021). Ми вже згадували, що 1 листопада 1800 р. за пропозицією генерала І. Гудовича було прийнято указ «Про порядок виборів чиновників у губерніях колишньої Речі Посполитої», згідно якого було встановлено трирічний термін обіймання посади хорунжим (ПЗЗ РІ, 1830, Т. 26, с. 367-370). Чергова спроба врегулювати вибори відбулася 8 червня 1802 р. – впродовж наступних чотирьох виборів дозволялось брати участь шляхті без обер-офіцерського чину, оскільки замале число «підтверджених» дворян ставило під загрозу їх проведення взагалі. Указом від 3 березня 1805 р. визначались умови, які дозволяли брати участь у виборах тим, хто не мав обер-офіцерського чину, якщо ті володіли землею, являлися її позитивними чи партикулярними орендарями більше десяти років, регулярно сплачували податок під назвою «офіага» (Державний архів Волинської області, ф. 486, оп. 1, спр. 16, арк. 129). На дворянських виборах 1808 р. імператорським указом підтверджувалася дія правових норм 1802 і 1805 рр. щодо порядку дворянських виборів. 1811 р. тема виборів у правобережних губерніях знову стала предметом уваги імператора, який в указі від 11 серпня підтвердив дію своїх попередніх настанов. У подальшому напруга лише наростала, і як зауважують луцькі дослідники В. Бортніков та А. Бортнікова, проведення ледь не кожних виборів ставала предметом окремого обговорення і прийняття спеціальних законів (Бортніков В., Бортніков А., 2021, с. 53). Було передбачено покарання – шляхта, яка не дотримувалась норм законодавства, позбавлялась виборчого права на шість років (ПЗЗ РІ, 1830, Т. 30, с. 839).

Така увага до проведення виборів у західних губерніях дала свої результати, оскільки владі вдалося досягти того, щоб посаду повітових хорунжих на Волині обіймали представники відомих шляхетських родів (Додаток А). Одним з таких був Ян Дуклан Охотський (1766 (1768?) – 1848), який залишив спогади про суспільно-політичні події на Волині в роки правління Павла I та Олександра I. Представник місцевої шляхти швидко зрозумів вигоди

від співпраці з новою владою, а тому після заснування губернії обіймав посади, зокрема – земського справника (Маркевич, 2020, с. 48). Він описував, як еліта зберігала вплив у краї, зокрема через обрання на ключові посади. Детально зупинився на виборах 1805 р., в результаті яких став хорунжим у Житомирському повіті.

У спогадах з максимальною деталізацією (це при тому що спогади писав у віці 76 років!) Я. Охотський описував саму процедуру виборів та політичні перегони, які розгорнулись за ключові посади. Обрання не було випадковим збігом обставин, а висування відбувалося «партією» – так він називав коло однодумців, до якого входили відомі родини: Карвицькі, Гіжицькі, Юковські, Гальські, Чайковські, Домбровські, Радзивіли з Бердичева та інші. З Мартином Букаром, який на виборах 1805 р. обійняв посаду маршала Житомирського повіту, мав багаторічну дружбу. Невдовзі його дружина захворіла і Я. Охотський виконував обов'язки повітового маршала до наступних виборів 1808 р. (Крашевський, 1874, с. 56).

Аналіз персонального складу корпусу хорунжих за період з 1803 по 1829 рр. (Додаток А) згідно офіційних даних дозволяє прийти до таких висновків:

- для петербурзьких укладачів «Місяцеслова...» була невідома посада «хорунжого» і тому до 1803 р. персональний склад встановити не вдалося (Місяцеслов, 1802; Місяцеслов, 1803; Місяцеслов, 1804);

- хоча й було передбачено для хорунжих присвоєння чину VIII класу (надвірний радник), проте ні в діловодній документації, ні в «Місяцесловах...» жодного разу не було вказано цього чину. Це дає підстави стверджувати, що не лише судові урядники не отримували чинів (Шевчук, 2022, с. 239, 245, 263), але й решта виборних посадовців;

- посада хорунжого була доволі престижною у середовищі середньої шляхти, проте для заможних більш важливими були маршальські та судові уряди. При цьому лише для частини хорунжих ця посада стала сходинкою для подальшої кар'єри: троє стали повітовими маршалами (Т. Микулич, В. Головінський та К.Кноль) та обраний 1805 р. острозьким хорунжим 22-річний Л. Лознинський (у «Місяцеслове...» вжито співзвучне «Зволінський») через 12 років перерви був обраний підкоморієм (Державний архів

Рівненської області, ф. 550, оп. 1, спр. 2, арк. 21зв.). Лише один хорунжий двічі обіймав посаду з перервою у шість років – Леон Шеміот з Луцького повіту. Звернімо увагу на ще одну особливість – хорунжі не переміщувалися між повітами, що свідчить про бажання виборців обирати місцевих шляхтичів;

- аналізуючи дані 108 каденцій з 1803 по 1829 рр. бачимо, що їх обіймали 84 посадовці (у середньому один хорунжий – 1,3 терміни, що становило 3,9 років). Для порівняння, повітових маршалів було протягом цього періоду 72 (на 14 % менше), вони обіймали посаду по 1,5 термінів (4,5 роки). З усіх хорунжих 62 – перебували на посаді один раз (74 %), 16 – два (19 %) і 6 – три (7 %). Показники повітових маршалів були відповідно 62,5 %, 26 % і 10 % й острозький маршал Ю. Малинський – чотири каденції. Отримана інформація дозволяє стверджувати про більш поважний статус повітових маршалів, що можна пояснити їх керівною роллю у шляхетській корпорації повіту;

- найменш стабільним у кадровому плані були Острозький і Старокостянтинівський повіти, де на кожних виборах обирався новий урядник. Найбільш стабільними були Володимир-Волинський, Луцький і Рівненський повіти – по п'ять хорунжих. Проте це не дає підстави говорити про якусь закономірність, адже у Острозькому повіті за 9 каденцій змінилося лише чотири повітових маршали.

Для Подільської губернії внаслідок незначного числа шляхти, допущеної до участі у виборах, доволі частою практикою було суміщення посади хорунжого та повітового межового судді, підсудка (Шевчук, 2022, с. 197, 542). У межах Волинської губернії такого поєднання не вдалося встановити, передусім через велику чисельність шляхти, гостру боротьбу «партій» за домінування та, головне, відсутність повітових межових судів, до яких обиралося від 14 до 16 осіб.

Дискусійним може видаватися питання про повноваження хорунжих, не прописані верховною владою. Чи були вони наділені окремими функціями, чи виступали заступниками і помічниками маршала? Джерельна база дозволяє підтвердити гіпотезу Д. Бовуа, що на практиці саме хорунжі заміщали своїх керівників (Бовуа, 2007, с. 153). Власне самі повітові маршали розглядали хорунжих своїми заступниками. 1803 р. новоград-волинський маршал

скаржився губернському правлінню, що обраний хорунжий Каетан Боровицький протягом двох місяців не приступив до виконання обов'язків, прямо вказуючи на потребу *«мати у своїх справах помічника»* (курсив. – автори). Причину ж такої поведінки хорунжий пояснював своєю хворобою (Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 16, арк. 427зв.-428). Схожим чином цього ж року старокостянтинівський маршал повідомляв своїм рапортом губернське правління, що згідно його указу він мав ввести на посаду хорунжого кандидата Ліпінського, так як обраний Білінський протягом двох місяців не з'являвся. Проте раптово прибув переможець виборів, який пояснював, що під час поїздки до Київської губернії для участі у судових розглядах він захворів і вимушений був лікуватися у Бердичеві. Маршал згадував у рапорті про наявність лікарського свідоцтва про хворобу, але його не надали губернському правлінню. Після представлення документу необхідно було привести до присяги Білінського (Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 16, арк. 380-380зв.).

Що ж до механізму заміщення посади, то це питання відносилось до компетенції губернського правління¹. Маршал, подаючи рапорт з проханням про довготермінову відпустку для владнання своїх партикулярних справ, не пропонував кандидата. 1803 р. старокостянтинівський маршал клопотався про 6-місячну відпустку (Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 16, арк. 329). З діловодної документації не вдалося встановити випадків виконання обов'язків маршала іншими урядниками – стряпчими, відрядженими з Житомира чиновниками тощо, що є додатковим доказом статусу хорунжого як заступника маршала. Численні приклади слугують цьому підтвердженням: 1799 р. старокостянтинівський маршал Грохольський виклопотав паспорт на поїздку у своїх судових справах на 24 дні до Кам'янця. Виконувати його обов'язки доручили хорунжому, зобов'язавши дбати передусім про розмежування Старокостянтинівського повіту від Проскурівського. У цьому випадку питання вирішувалося канцелярією волинського губернатора, і дозвіл з розпорядженням було продубльовано хорунжому (Державний архів Житомирської

¹ Питання про надання хорунжому відпустки до 28 днів погоджував цивільний губернатор (Державний архів Житомирської області, ф. 70, оп. 1, спр. 11, арк. 352).

області, ф. 70, оп. 1, спр. 2, арк. 6-6зв.). 1803 р. старокостянтинівський хорунжий Білінський виконував обов'язки повітового маршала (Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 16, арк. 329). На початку 1814 р. кременецький хорунжий виконував функції маршала і відповідав перед цивільним губернатором М. Комбурлеєм за неналежне виконання службових обов'язків з набору рекрутів (Державний архів Рівненської області, ф. 550, оп. 1, спр. 3, арк. 4).

Єдиним джерелом, яке дозволило охарактеризувати практичну діяльність хорунжих, став діловодний комплекс архівних матеріалів, передусім Ф. 67 (Волинське губернське правління) та Ф. 70 (Канцелярія волинського губернатора) Державного архіву Житомирської області. У протоколах засідань губернського правління та реєстрах вихідної кореспонденції, вдалося відшукати необхідну інформацію. Як з'ясувалося, хорунжі виконували складні різноманітні завдання. Так, 18 серпня 1803 р. Волинське губернське правління розглядало рапорт колишнього кременецького хорунжого Прушинського, який 1800 р. забезпечував через м. Ямпіль проїзд цесаревича Костянтина. Посадовець скаржився на нижній земський суд за те, що той не дав коней (Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 16, арк. 329). Організація проїзду губернією членів імператорської родини можна віднести до політичних завдань, оскільки йшлося не лише про забезпечення подорожнього комфорту, а про можливість продемонструвати лояльність до влади, з перспективою отримання, при нагоді, додаткових привілеїв.

Тут варто згадати неабиякий ажітаж з приводу приїзду до Житомира імператора Олександра I, який описав той же Я. Охотський (Крашевський, 1874, с. 85-89). Навіть за найскромнішою підготовкою, урядовці мали подбати про необхідну кількість коней на станціях та конторах, через які пролягав маршрут, належний стан доріг, а також меблі на станціях, якщо там передбачалась зупинка. Коні розраховувались відповідно до числа екіпажів, що супроводжували членів імператорської родини. Зазвичай, для імператора та його оточення виділяли по шість коней на один екіпаж (а число екіпажем могло сягнути 11). У такому випадку хорунжі забезпечували доставку коней з тих станцій, які

знаходились поза маршрутом. Така підготовка і відповідальність вимагали співпраці з губернатором (Маркевич, 2012, с. 210).

Однією із функцій, покладених на хорунжих, став контроль за шляхами сполучення. 8 червня 1798 р. до губернського правління звернувся овруцький шляхтич Антон Виговський зі скаргою на хорунжого за те, що той змушував шляхту разом із селянами ремонтувати дорогу. Проте за п'ять років губернське правління нічого не зробило, хорунжий втратив посаду, а шляхтич більше не піднімав це питання, і тому було вирішено справу здати до архіву (Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 16, арк. 82). Ремонт шляхів сполучень належало до найскладніших завдань місцевої влади, а тому щоб зняти соціальну напругу, влада вдавалась до делегування цих повноважень органам дворянського самоврядування. Їх ремонт ускладнювався частим переміщенням військових, які перевозили вантажі гужовим транспортом, що псувало не тільки дороги, а й мости та переправи.

Локальна влада продовжувала практику використання посадовців для виконання одноразових доручень, особливо для проведення слідчих дій стосовно зловживань чиновників і посадовців. 5 серпня 1803 р. Волинське губернське правління слухало рапорт адміністратора казенного Народицького ключа, надвірного радника Пороховщікова, щодо несправедливих звинувачень з боку хорунжого Потоцького та земського комісара Волка, в утисках селян і незадовільному управлінні казенним майном. На своє виправдання адміністратор зазначав, що ні хорунжий, ні земський комісар не були в ключі, та не брали ні в кого пояснень. З'ясувалося, що казенні селяни поскаржилися на утиски до цивільного губернатора, і вже губернське правління, 8 травня наказало овруцьким урядникам провести слідство та надати матеріали повітовому суду, що ті зробили 16 червня. У висновку наголошувалось на нездатності Пороховщікова керувати маєтком (Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 16, арк. 27зв.). Цього ж року овруцький хорунжий Станіслав Потоцький ще двічі своїм рапортом до губернського правління повідомляв про результати розслідування встановлених зловживань адміністратора села Оленичі, та проведеного, спільно з земським комісаром, стану управління маєтками Якова Павші, до вирішення у судовому порядку питання про спадкування (Державний архів Житомирської

області, ф. 67, оп. 1 д., спр. 16, арк. 329, 371). У схожому ключі слід розглядати провадження 1825 р. Житомирського повітового суду, яке надійшло на ревізію до Волинського головного суду. Жителі с. Бараші, яких адміністратор Мілішевський змушував відпрацьовувати панщину понад норму з нанесенням побоїв, скаржилися цивільному губернатору. У даному випадку Волинське губернське правління звинуватило колишнього житомирського повітового хорунжого Ліснійовського у відсутності реакції на скарги селян на посесора за пригноблення та побої (Державний архів Житомирської області, ф. 16, оп. 3, спр. 2, арк. 1200-1200зв.).

Непростими були стосунки хорунжих з маршалами. 1799 р. рівненський хорунжий Яловицький, який 1805 р. був обраний маршалом, скаржився губернатору на свого керівника, який всупереч указу Волинського губернського правління, не збирав гроші за переїзд через річки та, головне, стягував зі шляхти кошти на утримання канцелярії губернського маршала. Вимагаючи відповіді від маршала Нововейського в. о. губернатора П. Грохольський неочікувано отримав його лист з канцелярії губернського маршала з поясненнями, що він начебто не знав про фінансові оборудки за своєю спиною. Роздратований таким порушенням субординації, досвідчений чиновник вказав як маршалу на недопустимість його дій, фактично закривши очі на фінансові оборудки, так і його підлеглому на те, що той не пробував з'ясувати стан справ самостійно, а одразу ж почав скаржитися губернатору (Державний архів Житомирської області, ф. 70, оп. 1, спр. 2, арк. 10-10зв., 23-23зв.).

Польське Листопадове повстання 1830–1831 рр. внесло зміни до політики управління західними губерніями. Було прийнято ряд законів, які ліквідували правові засади функціонування органів станового самоврядування на основі павловських «особливих прав і привілеїв». Одним з перших став указ від 23 лютого 1831 р., яким наказувалось в колишніх польських, малоросійських та остзейських губерніях використовувати виключно назву предводитель дворянства (ПЗЗ РІ, 1832, Т. 6: Отд.1, с. 186). Решта посад перейменовувалася указом від 30 жовтня 1831 р. (ПЗЗ РІ, 1832, Т. 6: Отд. 2, с. 159). Вносячи суттєві зміни в управлінні краєм, там не йшлося про долю хорунжих. 6 грудня 1831 р. був прийнятий маніфест «О дворянських выборах», який детально регламентував

порядок обрання, повноваження виборних посадовців тощо. § 149 цього закону визначав порядок заміщення посади предводителя дворянства повітовим суддею (а не хорунжим – *автори*) (ПЗЗ РІ, 1832, Т. 6: Отд. 2, с. 247, 266). Вже 11 січня 1832 р. було поставлено остаточну крапку у функціонуванні інституту хорунжих, їх як і підкоморіїв, коморників, возних повністю ліквідували (ПЗЗ РІ, 1833, Т. 7, с. 8). У малоросійських губерніях ці посади зникли значно пізніше – 16 січня 1834 р. (ПЗЗ РІ, 1835, Т. 9, с. 42). Жоден із законів не регулював, хто віднині мав би виконувати обов'язки хорунжого, що є свідченням штучності посади згідно імперської традиції.

Висновки. Обрання хорунжих в українських правобережних губерніях та Малоросії було дозволено Павлом I в контексті врахування «особливих прав і привілеїв» і вказувало на бажання верховної влади знайти порозуміння з місцевою елітою. При цьому новий імператор не відкинув намірів інтегрувати набуті території, тому запроваджені нововведення не стосувалися ключових адміністративно-фінансових установ, а стосувалися лише виборних від шляхетської корпорації. Держава не відновила попередній правовий статус хорунжого, а також не наділила новими повноваженнями. Врегулювати цю правову прогалину доручили військовим губернаторам. Зваживши всі за і проти, І. Гудович не запропонував ліквідувати посаду, оцінюючи її корисність для місцевого урядування. Відтоді хорунжі стали заступниками повітових маршалів, а також виконавцями спеціальних завдань, при цьому інколи дублюючи функції органів державної влади (губернатора, губерньського правління). В такий спосіб влада підсилила місцеве управління ще одним виконавцем, давала можливість шляхті обійняти посаду та відчутти свою значущість, а значить швидше інтегруватись, не витрачаючи при цьому державних коштів. Складність і різноманітність завдань, відсутність жалування спричинили часту зміну хорунжих, адже лише 7 % обіймали посаду дев'ять років, у той час, як протягом однієї каденції – 74 %. Очевидно, що більшість тих, хто обіймав посаду один раз, були молоді шляхтичі, які таким чином відбували повинність у межах локальної шляхетської корпорації. Функціонування інституту хорунжих свідчило про лояльність частини еліти до імперії та готовності служити їй, що серед інших аспектів також стало причиною ліквідації відновлених верховною владою інституцій.

Таблиця 1

Хорунжі Волинської губернії (1802–1829)¹

№	Повіт	1803 р. ²	1805 р. ³	1808 р. ⁴	1811 р. ⁵
1.	Володимир-Волинський	П. Радзими́нський		К. Хамець	Л. Скомський
2.	Дубенський	Г. Стрельницький	Ф. Кашевський	П. Скомський	Л. Юковський
3.	Житомирський	не зазначено	Я. Д. Охотський	М. Будзінський	
4.	Заславський	Ю. Краєвський	Я. Рудницький	О. Івановський	Ф. Рудницький
5.	Ковельський	А. Пухальський		А. Вкринський	К. Янішевський
6.	Кременецький	Ф. Камінський	М. Петриковський	В. Пінінський	
7.	Луцький	Я. Чарнолуський	Р. Тележинський		С. Липський
8.	Новоград-Волинський	К. Боровицький	К. Василевський		М. Будзінський
9.	Овруцький	С. Потоцький	В. Трипольський	Ф. Вонж	М. Новейський
10.	Острозький	Б. Вігура	М. Зволінський	Ю. Яловицький	С. Войнаровський
11.	Рівненський	М. Пясковський	Ф. Ратомський		І. Дворжанський
12.	Старокосятинський	Я. Білінський	О. Дашкевич	П. Качковський	Відсутня інформація

Продовження

№	Повіт	1814 р. ⁶	1817 р. ⁷	1820 р. ⁸	1823 р. ⁹	1826 р. ¹⁰
1.	Володимир-Волинський	Л. Скомський	В. Разими́нський		Л. Іваницький	
2.	Дубенський	Л. Юковський		С. Гутковський	Ф. Зволінський	М. Скрижинський
3.	Житомирський	М. Будзінський	Ю. Трипольський	К. Піотровський	Я. Заблоцький	І. Прушинський
4.	Заславський	Ф. Рудницький	В. Опацький	А. Младзяновський	О. Маршицький	І. Стемковський
5.	Ковельський	К. Янішевський	А. Залевський	А. Циховський	З. Орда	Ю. Ручинський
6.	Кременецький	В. Пінінський	Ф. Малаховський	Д. Менжинський	Я. Ворковський	губ. секретар Т. Домбровський
7.	Луцький	С. Липський	Л. Шеміот(ха)	Ю. Чернолуцький		Л. Шеміот
8.	Новоград-Волинський	М. Будзінський	Т. Микулич	А. Мохельський	В. Домарацький	Я. Жеромський
9.	Овруцький	М. Новейський	Л. Потоцький	Л. Байковський	В. Головінський	Я. Тележинський
10.	Острозький	В. Кржижановський	І. Ротеріуш	А. Прушинський	Ю. Мос (нечітко)ський	І. Єловицький
11.	Рівненський	І. Дворжанський	Т. Яловецький		В. Поструський	
12.	Старокосятинський	Ф. Бродовський	А. Лоховський	К. Дашкевич	К. Кноль	І. Ілліньський

¹ У «Месясцеловах...» за 1802 і 1803 рр. відсутні дані про хорунжих (Месясцелов, 1802, с. 264-269; Месясцелов, 1803, с. 300-305). За 1829 і 1830 рр. відсутні видання.

² Перша поява хорунжих (Месясцелов, 1804, с. 42-46).

³ Месясцелов, 1806, с. 465-473.

⁴ Месясцелов, 1809, с. 449-457.

⁵ Державний архів Рівненської області, ф. 550, оп. 1, стр. 2, арк. 35-35 зв.

⁶ Месясцелов, 1815, с. 488-500.

⁷ Державний архів Рівненської області, ф. 550, оп. 1, стр. 5, арк.11-13. Указ про схвалення датований 12 березня 1818 р.

⁸ Месясцелов, 1821, с. 531-541.

⁹ Державний архів Рівненської області, ф. 550, оп. 1, стр. 11, арк. 5-6 зв.

¹⁰ Месясцелов, 1827, с. 473-480.

Подяка. Висловлюємо вдячність членам редакційної колегії та рецензентам за доречні уточнення, побажання та консультації. Особлива подяка працівникам читального залу і дирекції Державного архіву Житомирської області за розуміння важливості роботи науковців.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для проведення дослідження та публікації статті.

Джерела та література:

Бальцер, О. (1908). К истории общественно-государственного строя Польши; [перевод с пол. и под. ред. Н. В. Ястребова]. Санкт-Петербург: издание А. С. Суворина. 252 с.

Бардах, Ю., Леснодорский, Б., Пиетрчак, М. (1980). История государства и права Польши. Москва: Юридическая литература. 558 с.

Бовуа, Д. (2007). Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793-1830; [пер. с французської Зої Борисюк]. Львів : Кальварія, 296 с.

Бортніков, В., Бортнікова, А. (2021). Особливості формування органів дворянського самоврядування Волинської губ. (кінець XVIII – 30-ті роки XIX ст.). Сторінки історії, Вип. 52, 48-59. DOI: 10.20535/2307-5244.52.2021.236149.

Величенко, С. (2005). Численность бюрократии и армии в Российской империи в сравнительной перспективе. Российская империя в зарубежной историографии. Работы последних лет: антология / [сост. П. Верт, П. Кабитов, И. Миллер]. Москва: Новое издательство, 83-114.

Ворончук, І. (2011). Підкоморський суд. Енциклопедія історії України, Т.8: Па–Прик., 236–237.

Горизонтов, Л. (1999). Парадоксы имперской политики: Поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.). Москва: Издательство «Индрик». 272 с.

Державний архів Волинської області, ф. 486, оп. 1, спр. 4, 348 арк.

Державний архів Волинської області, ф. 486, оп. 1, спр. 16, 358 арк.

Державний архів Житомирської області, ф.16, оп.3, спр.2, 1316 арк.

Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 (дод.), спр. 15, 183 арк.

Державний архів Житомирської області, ф. 67, оп. 1 (дод.), спр. 16, 460 арк.

Державний архів Житомирської області, ф. 70, оп. 1, спр. 2, 132 арк.

Державний архів Житомирської області, ф. 70, оп. 1, спр. 11, 352 арк.

Державний архів Рівненської області, ф. 550, оп. 1, спр. 3, 53 арк.

Державний архів Рівненської області, ф. 550, оп. 1, спр. 5, 148 арк.

Державний архів Рівненської області, ф. 550, оп. 1, спр. 11, 75 арк.

Долбилов, М. (2010). Русский край, чужая вера: Этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II. Москва: Новое литературное обозрение. 1000 с.

Каппелер, А. (2005). Росія як поліетнічна імперія: виникнення, історія, розпад. Львів: Вид-во Католицького Українського університету. 360 с.

Ківалов, С., Музиченко, П., Паньков А. (ред.) (2004). Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. III: Статут Великого князівства Литовського 1588 р.: У 2 кн. Кн. 2. Одеса: Юридична література, 568 с.

Крашевський, Ю. (1874). Рассказы о польской старине: записки XVIII века, переписанные и изданные И. Крашевским. Т. 2. Санкт-Петербург, 319 с.

Кутшеба, С. (1907). Очерк истории государственного и общественного строя Польши [пер. с пол. Ядвиги Пашкович]. Санкт-Петербург: издание А. С. Суворина. 287 с.

Маркевич, О. (2020). Державна служба у Волинській губернії у спогадах та оцінці сучасників (кінець XVIII - перша половина XIX століття). Емінак, №2 (30), 45-55. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.2\(30\).405](https://doi.org/10.33782/eminak2020.2(30).405)

Маркевич, О. (2012). Формування мережі поштових установ Волинської губернії та річесполитський досвід. Україна і Польща: історичне сусідство: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції, 206-212.

Місяцеслов із розписом чиновних осіб у державі на літо від Різдва Христового. (1802). Санкт-Петербург: Імп. Академія наук. 514 с.

Місяцеслов із розписом чиновних осіб у державі на літо від Різдва Христового. (1803). Санкт-Петербург: Імп. Академія наук. 569 с.

Місяцеслов із розписом чиновних осіб у державі на літо від Різдва Христового. (1804). Санкт-Петербург: Імп. Академія наук. 649 с.

Місяцеслов із розписом чиновних осіб чи загальний штат Російської імперії на літо від Різдва Христового. (1806). У 2-х ч. Ч. 2: розпис чиновним особам в губерніях. Санкт-Петербург: Імп. Академія наук. 492 с.

Місяцеслов із розписом чиновних осіб чи загальний штат Російської імперії на літо від Різдва Христового. (1809). У 2-х ч. Ч. 2: розпис чиновним особам в губерніях. Санкт-Петербург: Імп. Академія наук. 496 с.

Місяцеслов із розписом чиновних осіб чи загальний штат Російської імперії на літо від Різдва Христового. (1815). У 2-х ч. Ч. 2: розпис чиновним особам в губерніях. Санкт-Петербург: Імп. Академія наук. 532 с.

Місяцеслов із розписом чиновних осіб чи загальний штат Російської імперії на літо від Різдва Христового. (1821). У 2-х ч. Ч. 2: розпис чиновним особам в губерніях. Санкт-Петербург: Імп. Академія наук. 570 с.

Місяцеслов із розписом чиновних осіб чи загальний штат Російської імперії на літо від Різдва Христового. (1827). У 2-х ч. Ч. 2: розпис чиновним особам в губерніях. Санкт-Петербург: Імп. Академія наук. 519 с.

Нольде, Б. (1911). Очерки русского государственного права. Санкт-Петербург: тип. «Правда». 554 с.

Повне зібрання законів Російської імперії. (1830). Зібрання 1-е. Том. 24. Санкт-Петербург: Типографія II Відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, 870 с.

Повне зібрання законів Російської імперії. (1830). Зібрання 1-е. Том. 26. Санкт-Петербург: Типографія II Відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, 882 с.

Повне зібрання законів Російської імперії. (1830). Зібрання 1-е. Том. 30. Санкт-Петербург: Типографія II Відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, 1404 с.

Повне зібрання законів Російської імперії. (1832). Зібрання 2-е. Том. 6: Відділення 1. Санкт-Петербург: Типографія II Відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, 846 с.

Повне зібрання законів Російської імперії. (1832). Зібрання 2-е. Том. 6: Відділення 2. Санкт-Петербург: Типографія II Відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, 710 с.

Повне зібрання законів Російської імперії. (1833). Зібрання 2-е. Том. 7. Санкт-Петербург: Типографія II Відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, 1414 с.

Повне зібрання законів Російської імперії. (1835). Зібрання 2-е. Том. 9: Відділення 1. Санкт-Петербург: Типографія II Відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, 891 с.

Романович-Славатинский, А. (1870). Дворянство в России от начала XVIII в. до отмены крепостного права. Санкт-Петербург: тип. МВД. 594 с.

Шандра, В., Аркуша, О. (2022). Україна в XX столітті: людність та імперії. Київ: Академперіодика. 436 с. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.461.436>

Шандра, В. (2009). «Губернии на особых правах и привилегиях состоящие...» як політичний проект. Регіональна історія України, №3, 191-204.

Шевчук, А., Маркевич, О. (2022). Справник у системі управління Волинською губернією (кінець XVIII – 1860-ті рр.). Емінак: науковий щоквартальник, 3 (39), 9–25. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.3\(39\).588](https://doi.org/10.33782/eminak2022.3(39).588)

Шевчук, А. (2021). Повітові та головні суди Правобережної України (1797–1831 рр.): улаштування, кадровий склад, діяльність. Український історичний журнал, №4, 50 – 64. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.04.050>

Шевчук, А. (2022). Судова влада в житті суспільства Правобережної України (кінець XVIII – перша третина XIX ст.). Житомир: Видавець Євенок О. О., 580 с.

Epsztein, T. (2008). Ziemianie polscy na Wołyniu w XIX i XX w. Niepodegłość i Pamięć, №15/1, 79-106.

References

Baltser, O. (1908). К истории обшчественно-государственного строя Pol'shchi. [On the history of the social and state system of Poland]. Sankt-Peterburg: izdanie A. S. Suvorina. 252 s. [in Russian].

Bardakh, Iu., Lesnodorskii, B, Pietrchak, M. (1980). Istoriya gosudarstva i prava Pol'shi. [The history of the state and law of Poland]. Moskva: Yuridicheskaya literatura. 558 s. [in Russian].

Bortnikov, V., Bortnikova, A. (2021). Osoblyvosti formuvannia orhaniv dvorianskoho samovriaduvannia Volynskoi hub. (kinets XVIII – 30-ti roky XIX st.). [The Peculiarities of the Nobility Self-Government Bodies Formation in Volyn Province (Late 18th cent. – 1830's)]. Storinky istorii, 52, 48-59. DOI: 10.20535/2307-5244.52.2021.236149. [in Ukrainian].

Bovua, D. (2007). Rosiiska vlada i polska shliakhta v Ukraini. 1793-1830. [Russiab government and Polish nobility in Ukraine. 1793-1830]. Lviv: Kalvariia, 296 s. [in Ukrainian].

Dolbilov, M. (2010). Russkij kraj, chuzhaya vera: Etnokonfessional'naya politika imperii v Litve i Belorussii pri Aleksandre II. [Russian region, foreign faith: ethnoconfessional Imperial policy in Lithuania and Bielorrussia.]. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie. 1000 s. [In Russian].

Epsztein, T. (2008). Ziemianie polscy na Wołyniu w XIX i XX w. [Polish landowners in Volhynia in the 19th and 20th centuries]. Niepodegłość i Pamięć, №15/1, 79-106. [in Polish].

Gorizontov, L. (1999). Paradoksy imperskoj politiki: Polyaki v Rossii i russkie v Pol'she (XIX – nachalo XX v.). [Paradoxes of imperial politics: Poles in Russia and Russians in Poland (XIX – early XX centuries)]. Moskva: Izdatel'stvo «Indrik». 272 s. [In Russian].

Kappeler, A. (2005). Rosiia yak polietnichna imperiia: vynyknennia, istoriia, rozpad. [Russia as a multi-ethnic Empire: origin, history, disintegration.]. Lviv: Vyd-vo Katolytskoho Ukrainskoho universytetu. 360 s. [in Ukrainian].

Krashevskii, Yu. (1874). Rasskazy o polskoi starine: zapiski XVIII veka, pereisdannye i izdannye Y. I. Krashevskim [Stories about Polish old time: notes of the 18th century, rewritten and published by Y. I. Krashevskii]. Sankt-Peterburg, 319 s. [in Russian].

Kutsheba, S. (1907). Ocherk istorii gosudarstvennogo i obshchestvennogo stroya Pol'shi. [Essay on the history of the state and social system of Poland]. Sankt-Peterburg: izdanie A. S. Suvorina. 287 s. [in Russian].

Markevych, O. (2020). Derzhavna sluzhba u Volynskii hubernii u spohadakh ta otsintsi suchasnykiv (kinets XVIII – persha polovyna XIX stolittia). [Civil Service in Volyn Province in Memories and Assessments of Contemporaries (Late 18th – first half of the 19th century)]. *Eminak*, №2 (30), 45-55. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.2\(30\).405](https://doi.org/10.33782/eminak2020.2(30).405) [in Ukrainian].

Markevych, O. (2012). Formuvannia merezhi poshtovykh ustanov Volynskoi hubernii ta richpospolytskyi dosvid. [The formation of a network of postal institutions in the Volyn province and the experience of the Polish]. *Ukraina i Polshcha: istorychne susidstvo: Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*, 206-212. [in Ukrainian].

Nol'de, B. (1911). Ocherki russkogo gosudarstvennogo prava. [Essays on Russian state law]. Sankt-Peterburg: tip. «Pravda». 554 s. [in Russian].

Romanovich-Slavatinskij, A. (1870). Dvoryanstvo v Rossii ot nachala XVIII v. do otmeny krepostnogo prava. [The nobility in Russia from the beginning of the 18th before the abolition of serfdom]. Sankt-Peterburg: tip. MVD. 594 s. [in Russian].

Shandra, V., Arkusha, O. (2022). Ukraina v XIX stolitti: liudnist ta imperii. [Ukraine in the 19th century: populace and empires] Kyiv: Akademperiodyka. 436 s. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.461.436> [in Ukrainian].

Shandra, V. (2009). «Gubernii na osobyh pravah i privilegiiakh sostoyashchie...» yak politychnyi proekt. [«Provinces with special rights and privileges ...» as a political project]. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, №3, 191-204. [in Ukrainian].

Shevchuk, A., Markevych, O. (2022). Spravnyk u systemi upravlinnia Volynskoiu huberniieiu (kinets XVIII – 1860-ti rr.). [Spravnyk in Volyn Province Administrative System (end of the 18th century – 1860s)]. *Eminak: naukovyi shchokvartalnyk*, 3 (39), 9–25. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.3\(39\).588](https://doi.org/10.33782/eminak2022.3(39).588) [in Ukrainian].

Shevchuk, A. (2021). Povitovi ta holovni sudy Pravoberezhnoi Ukrainy (1797-1831 rr.): ulashtuvannia, kadrovyy sklad, diialnist [District and main courts in Right-Bank Ukraine (1797-1831): arrangement, staffing and activities]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 50-64. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.04.050> [in Ukrainian].

Shevchuk, A. (2022). Sudova vlada v zhytti suspilstva Pravoberezhnoi Ukrainy (kinets XVIII – persha tretyna XIX st.) [Judicial power in the life of the society of Right-bank Ukraine (end of 18th – first third of 19th centuries)]. *Zhytomyr: Vydavets Yevenok O. O.* 580 s. [in Ukrainian].

Velychenko, S. (2005). Chislennost' byurokratii i armii v Rossijskoj imperii v sravnitel'noj perspektive. [The number of bureaucracy and the army in the Russia Empire in a comparative perspective]. Rossijskaya imperiya v zarubezhnoj istoriografii. Raboty poslednih let: antologiya. Moskva: Novoe izdatel'stvo, 83-114. [in Russian].

Voronchuk, I. (2011). Pidkomorskyi sud. [The Pidkomorious courts]. Entsyklopediia istorii Ukrainy, 8: Pa–Pryk, 236–237. [in Ukrainian].

Shevchuk Andriy, Markevich Oksana. KHORUNZHY OF THE VOLYN PROVINCE (1797-1832): TRADITIONS OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH IN THE IMPERIAL PRACTICES OF ADMINISTRATION

Abstract

The purpose of this article is to examine the rationale for the Russian authorities' decision to retain certain Polish administrative structures (using the khorunzhy as an example) as a transitional option for "fitting" the newly acquired territories into the larger imperial context.

Methodology. *General scientific methods (analysis, synthesis, comparison, and generalization) were used to collect information and analyze it. The method of comparison contributed to the comparison of the capabilities of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Russian Empire battalions.*

The scientific novelty *of the research lies in the fact that, on the basis of archival materials, the activities of the bailiffs were analyzed for the first time and conclusions were drawn regarding their role in the local government system. It has been demonstrated that, despite its ties to the administrative tradition of the Polish-Lithuanian Commonwealth, this position acquired a distinct nature and scope of authority in the Russian Empire. The author analyzes the personnel of the battalion officers, calculates their length of service, and examines their career opportunities.*

Conclusions. *Under Paul I, the khorunzhy in the Volyn province carried out significant and varied tasks that were subject to specific recommendations from military governors. Through the performance of state duties, the government attempted to integrate the gentry, thereby improving local governance. The absence of a salary resulted in frequent changes in the office of the managers, as they viewed the position as an opportunity for career advancement. The functioning of the khorunzhy institution proved the loyalty of a part of the elite to the empire and their willingness to serve it, which, among other things, led to the liquidation of the institutions restored by the supreme power.*

Keywords: *khorunzhy, Russian Empire, Volyn Province, personnel, loyalty, local elite, imperial policy.*

Szewchuk Andrzej, Markewicz Oksana. CHORAŃŻE Z OBWODU WOLYŃSKIEGO (1797–1832): TRADYCJE RZECZY POSPOLITEJ W PRAKTYKACH ADMINISTRACYJNYCH IMPERIUM

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza przyczyn zachowania przez władze rosyjskie elementów polskich struktur administracyjnych (na przykładzie Instytutu Chorańskiego) jako opcji przejściowej dla „włączenia” nowo zdobytych terytoriów do całości imperialnego kontekstu. **Metodologia.** Do zbierania informacji i ich analizy zastosowano ogólne metody naukowe (analiza, synteza, porównanie, uogólnienie). Metoda porównawcza przyczyniła się do porównania potęg chorańskich w Rzeczypospolitej i Cesarstwie Rosyjskim. **Nowością naukową** jest to, że po raz pierwszy na podstawie materiałów archiwalnych przeanalizowano działalność chorańskich i wyciągnięto wnioski na temat ich miejsca w systemie samorządowym. Udowodniono, że pozycja ta, choć związana była z tradycją administracyjną Rzeczy Pospolitej, nabrała innego znaczenia i charakteru władzy w imperium rosyjskim. Dokonano analizy składu osobowego chorańskich, obliczono staż pracy oraz możliwości rozwoju zawodowego. **Wnioski.** Chorańże, przywrócony w guberni wołyńskiej za czasów Pawła I, wykonywali ważne i różnorodne zadania, które były regulowane specjalnymi propozycjami namiestników wojskowych. W ten sposób rząd wzmacniał lokalną administrację, poprzez realizację zadań państwowych starał się integrować szlachtę. Brak pensji powodował częste zmiany kaprali, którzy wykorzystywali to stanowisko jako szansę na dalszy rozwój zawodowy. Funkcjonowanie instytutu chorańskich świadczyło o lojalności części elity wobec imperium i gotowości służenia mu, co między innymi stało się także przyczyną likwidacji przywróconych przez władzę zwierzchnią instytucji.

Słowa kluczowe: Chorańże, imperium rosyjskie, gubernia wołyńska, personel, lojalność, lokalna elita, polityka imperialna

Статтю надіслано до редколегії 18.12.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 02.02.2023 р.